

Н.В. Маєвська*

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЄЮ НАДРОКОРИСТУВАННЯ У ВУГІЛЬНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Природні ресурси України здатні забезпечити її сталий економічний та соціальний розвиток, обумовлюючи тим самим і її національну безпеку. Одним із факторів, що визначає національну безпеку держави, є розвиток паливно-енергетичного комплексу, який базується на видобутку вугілля, яким Україна забезпечена на довгострокову (до 200 років) перспективу. Невід'ємною умовою сталого розвитку вугільної промисловості є охорона навколишнього природного середовища для забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини. Основне промислове родовище вугілля в Україні сконцентровано на сході держави і представлено підземними шарами потужністю понад одного метру на глибинах, що досягають 1000 і більше метрів від земної поверхні. Видобуток вугілля супроводжується екологічними аспектами, що призводить до забруднення атмосферного повітря, поверхневих, ґрунтових та підземних вод, самої поверхні землі та надр, а також порушенням їх структури. Комплексний характер негативного впливу видобутку надрокористувачами вугілля на навколишнє природне середовище вимагає також комплексного підходу до екологізації гірничого виробництва на усіх етапах його технологічного процесу. Базовою підставою втілення екологізації надрокористування у практику гірничого виробництва є закон

України “Про охорону навколишнього середовища”¹ та інші закони природоресурсного права², які формалізують систему державного управління у галузі охорони навколишнього середовища.

Стан дослідження проблеми за аналізом і узагальненням робіт науковців, фахівців³ та діючого законодавства дозволяє визначити, що екологічна політика держави спрямована на збереження безпечного для існування живої і неживої природи, навколишнього середовища, захисту життя і здоров’я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням, навколишнього середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів. При цьому, одним із основних принципів охорони навколишнього середовища є екологізація матеріального виробництва, яка здійснюється на основі вирішення питань охорони навколишнього середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій.

Основні екологічні аспекти гірничого виробництва при видобутку вугілля обумовлюють комплексний негативний вплив на навколишнє природне середовище, зокрема:

- надра — видобування вугілля й виїмання породи супроводжується утворенням значних обсягів звільненого простору, у якій просідають зі зміщенням зруйновані породи надр з супутньою деформацією земної поверхні; просідання земної поверхні залежить від рівня заповнення відпрацьованого простору (повна, часткова закладка, без закладки); відтак відпрацьований простір заповнюється підземними водами внаслідок порушення природних фільтраційних систем у надрах);

- водний басейн — гірниче виробництво впливає на природні води прямо і опосередковано; до прямого впливу відносять: виснаження підземних вод і зміну режимів їх фільтрації, скид відкачаних і невідстояних вод у поверхневі водойми і водостоки; до другорядної групи належить вплив на супутні елементи природного середовища (землю, повітря, рослинність, внаслідок якого теж погіршується якість природних вод);

- атмосферне повітря (вплив гірничого виробництва на повітря довкілля виявляється внаслідок викидів у атмосферу метану та вуглецю, що виділяються з вугільних пластів і вміщують порід — метану ~ 2000 млн. $\text{м}^3/\text{р.}$, вуглецю $\sim 0,5$ млн. $\text{м}^3/\text{р.}$, а також оксиду вуглецю від 5 до 23 $\text{кг}/\text{р}$ на 1 т породи, сірчаного газу, сірководню, оксиду азоту та ін., внаслідок samozаймання породних відвалів при взаємодії сірки з киснем);

- землю і природний ландшафт — просідання земної поверхні, складування породи (на кожні 1000 т вугілля добутого підземним способом міститься 200-300 т породи, що супроводжується порушенням 4,4 га землі на 1 млн. т здобутого вугілля).

Екологічні аспекти гірничого виробництва мають накопичуваний характер, поєднуючи негативний вплив на навколишнє природне середовище з минулої, теперішньої та майбутньої діяльності підприємств, в тому числі і після їх закриття, внаслідок повторної деформації надр та земної поверхні при затоплюванні порушеного гірничими роботами підземного простору ґрунтовими та підземними водами.

Запобігання і зменшення комплексного впливу екологічних аспектів господарської діяльності підприємств на навколишнє природне середовище здійснюється системою механізмів

¹ Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

² Водний кодекс України від 06.06.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189; Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27; Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340.

³ Андрейцев В.І., Балюк Г.І., Бобкова А.Г. Екологічне право. – К.: Істина, 2001. – 542 с.; Левзнер М.Э., Костовецкий В.В. Экология горного производства. – М.: Недра, 1990. – 231 с.; Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. – К.: Научная мысль, 1989. – 231 с.; Шем’яков О.П. Правове регулювання використання та охорони надр: Дис... к.ю.н. – Харків, Нац. юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2002. – 19 с.

державного управління шляхом правового регулювання та адміністративного управління.

Аналіз механізмів державного управління охороною довкілля вуглевидобувної галузі України свідчить про відсутність системного підходу до цієї проблеми внаслідок: недосконалості правових визначень та причинно-наслідкових зв'язків між окремими законодавчими актами природоресурсного права, ігнорування окремих екологічних аспектів, тощо; невідповідності контрольних заходів в управлінській діяльності за документально проголошеними обіцянками надкористувачів і фактичному стану справ на різних етапах життєдіяльності підприємств та недостатнього урегулювання питань втілення новітніх технологій з екологічним обґрунтуванням; низької ефективності економічного механізму впливу на надкористувачів у зв'язку з віднесенням затрат, пов'язаних з природоохоронною діяльністю на собівартість продукції, та відсутністю резервних фондів підприємств на випадок надзвичайних ситуацій і на ліквідацію негативних екологічних наслідків діяльності підприємств після їх закриття, що має особливе значення в умовах ринкових відносин та приватизації вугільних шахт.

Метою дослідження є обґрунтування і розробка нових та вдосконалення існуючих механізмів державного управління екологізацією надкористування у вугільній промисловості України.

Основний матеріал цього дослідження спрямований на вирішення таких завдань наукового пошуку:

- обґрунтування юридично-визначених понять в правовому полі вимог до охорони навколишнього природного середовища;
- встановлення додаткових економічних обмежень в екологічному оподаткуванні надкористувачів;
- визначення джерел фінансування заходів на ліквідацію екологічних наслідків господарської діяльності гірничих підприємств після їх закриття.
- розробка вимог до системи управління охороною навколишнього середовища при екологізації надкористування.

Правове забезпечення державного управління в будь якій галузі, в тому числі і охороні навколишнього природного середовища вимагає визначення основних юридичних понять, термінів і визначень. Разом з тим саме поняття "охорона навколишнього природного середовища" в Законі не визначено, а сформульовані завдання та принципи охорони навколишнього природного середовища, котрі базуються на загальній екологічній політиці держави. Тлумачення слів, що входять до назви Закону та їх словосполучень ("охорона", "навколишній", "природа", "середовище", "охорона природи")⁴, аналіз природоохоронного законодавства та сучасних досліджень в цій галузі дозволяють визначити юридичне — задовольняюче поняття терміну "охорона навколишнього природного середовища", — системна правова, економічна та соціальна діяльність суспільства, спрямована на збереження та відновлення природного середовища, екологізацію природокористування, запобігання та ліквідацію результатів негативного впливу антропогенного або природного характеру на навколишнє середовище.

Виходячи із запропонованого, поняття управління охороною навколишнього природного середовища визначається, як система державних заходів, забезпечують реалізацію і виконання норм та вимог зменшення і запобігання антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище та раціональне використання природних ресурсів шляхом впровадження механізмів законодавчого та економічного обмеження, що охоплює контролюючі, спостерегаючі, зберігаючі, узгоджуючі та інші заходи впливу.

⁴ Маєвська Н.В. Державне управління охороною надр в умовах сталого розвитку вугільної промисловості (економіко-правовий аспект) // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2004. – № 26. – С. 271-277.

Спроби визначити на основі вищевикладеного термін “екологізація надрокористування” наводять на думку на недостатню визначеність юридично споріднених понять “надра” та “охорона надр”. Наведено результати досліджень⁵, які розкривають та уточнюють юридичне визначене поняття “надра”, однак внаслідок складності самої системи, що знаходиться у підземному просторі: тверді компоненти, поділені на корисні ресурси задля господарської діяльності та пуста порода; газоподібні і рідкі речовини, які також можуть бути й самостійними природними ресурсами (метан, підземні води та розчинені в них хімічні сполуки), остаточного його визначення не має. Це обумовило відсутність поняття терміну “охорона надр” в Кодексі України про надра.

У загальному плані охорона надр — це частина природноресурсного права⁶, в якому екологічні правопорушення втілюють в себе властивість протиправності, внаслідок порушення правил поведінки, обов’язково закріплених у відповідній правовій нормі, які мають неоднаковий характер: кримінально-правовий, цивільно-правовий, адміністративний та дисциплінарний. Разом з тим, вона може бути і змішаною, коли склад правопорушення і відповідальність за нього регулюються нормами різних галузей права. Останній випадок особливо характерний для екологічних правопорушень, закріплених нормами природоохоронного права, та забезпечених санкціями юридичного права (кримінального, адміністративного, або іншого права). У нинішній час еколого-правова політика держави в цілому забезпечує відповідність суспільної безпеки й протиправності діянь у складі правопорушень, разом з тим співвідношення загальної безпеки екологічного проступку і техніко-юридичних правил встановлення його протиправності тільки на основі відомчих нормативних актів може призвести до того, що останні виявляться більш значимим джерелом права, ніж сам закон (для кримінальних проступків це питання вирішено одноставно — їх протиправність фіксується тільки кримінальним законом).

Порушення надрокористувачами законодавства про надра, відповідно до ст. 56 Кодексу України про надра тягне за собою правову відповідальність з відшкодуванням завданих збитків, у розмірах і порядку встановлених законодавством України (ст. 67), а також сплату зборів до екологічних фондів за використання природних ресурсів та забруднення довкілля, у зв’язку з вимогами Закону “Про охорону навколишнього природного середовища”. У Кодексі про надра розкривається ст. 56: “Основні вимоги в галузі охорони надр”. Аналіз цієї статті дозволяє зробити висновок, що охорона надр зведена до охорони корисних копалин при геологічному вивченню надр та їх видобутку, а також запобіганню забруднень надр. Разом з тим у п. 9 ст. 63 про повноваження державного гірничого нагляду щодо ведення робіт по геологічному вивченню надр, їх використанні та охороні вказано, що перевіряються “правильність і своєчасність проведення заходів, що гарантують безпеку людей, майна і навколишнього природного середовища, гірничих виробок і свердловин від шкідливого впливу робіт, пов’язаних з користуванням надрами”. Більш того, у ст. 65 про відповідальність за порушення законодавства про надра вказується, що за невиконання п. 9 ст. 63 може бути застосована дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова і кримінальна відповідальність при відсутності цього пункту у основній статті 56. Це стає можливим внаслідок відсутності загальноконстатуючого формулювання поняття “охорона надр” в Кодексі, яке б втілювало в собі правові, організаційні та технологічні вимоги до охорони надр.

Спроба сформулювати поняття “охорона надр” на базових термінах “надра”, “навколишнє природне середовище” “довкілля”, “геологічне середовище” не досягла успіху внаслідок статичності понять і потреби додаткового введення антропогенної дії людини на навколишнє природне середовище. Цих недоліків позбавлений загальноприйнятий і втілений у суспільний обіг термін

⁵ Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. – К.: Научная мысль, 1989. – 231 с.

⁶ Алексеев А.Д., Анцыферов А.В., Пятипенко Е.И. и др. Решение геоэкологических и социальных проблем при эксплуатации и закрытии угольных шахт. – Донецк: Алан, 2002. – 479 с.

“геосистема”⁷, який дозволяє сформулювати поняття “охорона надр”, що відповідає вищезапропонованому поняттю “охорона навколишнього природного середовища” і подати ст. 56 Кодексу у вигляді⁸:

“Стаття 56. Охорона надр.

Охорона надр — це комплекс правових, організаційних, економічних та еколого-технологічних засобів по забезпеченню попереджувальних порушень надрокористувачами встановленого чинного законодавства, норм, вимог та правил використання, зберігання та поновлення сформованих геосистем від впливу екологічних аспектів антропогенної діяльності.

Основними вимогами в галузі охорони надр є “...”, і далі по тексту ст. 56 Кодексу України про надра.

Введення поняття “геосистеми” в формулювання поняття “охорона надр” розширює коло визначених вимог до охорони надр, зокрема, знання характеристик природного об’єкту до і після цільового техногенного втручання в нього, а також прогноз їх змін у часі. Це має особливе значення для правової відповідальності за порушення законодавства про охорону надр в вугільній промисловості, оскільки для її сучасного стану елемент порушення надр частіше налягає на ретропорушення, а нечітко визначена значимість порушення, без знання ситуації в минулому, може привести до більш тяжких засобів покарання. Найважливішим привабливим чинником визначеного поняття “охорона надр” є можливість доповнювати ст. 56 факторами практичної і правової значимості в охороні надр на умовах супутніх законодавчих актів без протиріччя з основним формулюванням.

Так, для посилення відповідальності надрокористувачів за незворотні деформації земної поверхні, згідно з сучасними вимогами, треба скористатися загальною частиною запропонованого визначення, внаслідок чого будемо мати: вплив виробленого простору призвів до порушення сформованої геосистеми, що виявилось у деформації надр від виробленого простору, у межах гірничого відводу, до земної поверхні, і при цьому були порушені гідрогеологічний режим надр та поверхневий шар землі, що тягне за собою застосування заходів юридичної відповідальності згідно з Водним та Земельним кодексами України.

Цей приклад свідчить, що негативні наслідки, як частина екологічної шкоди, наступають через ряд проміжних етапів при сукупній дії послідовних факторів, які опосередковано спричиняють порушення, і що дозволяє за допомогою введеного поняття “охорона надр” поєднати сукупність причинно-спричинених та причинно-насталих негативних наслідків у єдиний ланцюг.

За умов вищевикладеного, під “екологізацією надрокористування” необхідно розуміти комплекс заходів здійснюваних системою механізмів державного управління та спрямованих на охорону надр, раціональне та повне використання природних ресурсів, шляхом втілення сучасних наукових знань та технологій задля виявлення екологічних аспектів діяльності надрокористувачів, що впливають на навколишнє природне середовище і доступних до контролю, регулюванню, і поліпшенню їх характеристик, які відповідають узгодженням екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства.

Так, для регулювання одного з екологічних аспектів надрокористування у вугільній промисловості, що являє собою просідання земної поверхні у простір від видобутого вугілля,

⁷ Геосистема – сукупність взаємодіючих природних (геологічні тіла, гідрогеологічний режим, земля, вода, рослинність, ліс, ландшафт – природне середовище) та штучних (наземні і підземні споруди, водосховища, об’єкти культурно-побутового призначення та інші) підсистем, у яких характер та режим наслідків антропогенного впливу проявляються в динаміці потоків речовини та енергії між підсистеми і можуть бути руйнівними, збуджуючими, регулюючими та керуючими (Горная энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – Том 1. – 558 с.).

⁸ Маевская Н.В. Геомеханические процессы в системе управления экологизацией недропользования // Проблеми гірського тиску. Збірник наукових праць ДонНТУ. – 2004. – № 11. – С. 208-229.

здійснюють науково обґрунтовану технологію шляхом розміщення пустої породи у виробленому підземному просторі, замість складування у терикони, зменшуючи тим самим деформації надр і руйнівний вплив на геосистему, при загальній неможливості усунути саме явище⁹.

До системи державного управління екологізацією надрокористування відносять правові обмеження серед яких для охорони надр можна виділити:

- адміністративні заходи запобіжного характеру (дозвільна система і ліцензування, погодження, узгодження, екологічна експертиза й оцінки впливу на довкілля, моніторинг, контроль і аудит);
- економічні заходи обмеження (економічне оподаткування і податкове стимулювання, страхування).

Ліцензування надрокористуванням відповідно до загальних вимог, здійснюється при попередньому погодженні відповідною Радою народних депутатів питання про надання земельної ділянки для розміщення і експлуатації основних, підсобних і допоміжних будівель та споруд, під'їзних шляхів, інженерних споруд та місць для розміщення відходів. У наданій ліцензії вміщуються умови раціонального, комплексного використання та охорони надр, безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища.

Після отримання ліцензії Державним комітетом України по нагляду за охороною праці надається у користування гірничий відвід (ділянка надр надана користувачам дія промислової розробки корисних копалин), яким остаточно засвідчується право на користування надрами. Строк користування надрами встановлюється як постійний, або тимчасовий (короткостроковий — 5 років, довгостроковий — 20 років), який у разі необхідності може бути продовжений.

Проголошену відповідальність за охорону навколишнього середовища у ліцензійному обов'язку наданому в минулому часто не відповідає сучасному нормативно-правовому законодавству, оскільки життєдіяльність вугільних підприємств перевищує 50 років. При цьому в ліцензії не передбачаються заходи охорони довкілля при ліквідації вугледобувних підприємств.

Ліквідація гірничого виробництва відбувається в результаті неможливості здійснювати свою діяльність (виснаження основних фондів, повна виробка запасу вугілля у межах гірничого відводу, форс-мажорні обставини), так і недоцільність надрокористування згідно з економічною збитковістю. З 1997 року почалось ліквідація 106 шахт та 3 вугільних розрізів¹⁰. Ліквідація однієї шахти в середньому коштує 60 млн. грн., у тому числі витрати на подолання екологічних наслідків — 6,5 млн. грн. (рекультивация земель, ліквідація ставків і відстійників, тушіння і переоформлення породних відвалів, рекультивация породних відвалів, противозатоплювальні та інші екологічні заходи). Витрати на ліквідацію однієї шахти за рахунок зборів за спеціальне використання надр у розмірі 0,67 грн./т потребує видобутку 97 млн. т вугілля, при загальному видобутку всією вугільною галуззю України у 2004 р. понад 70 млн. т.

Згідно з сучасним станом, ліквідація шахт здійснюється за рахунок Державного бюджету, оскільки вони є державною власністю. Разом з тим у вугільній галузі розпочався процес роздержавлення з покладанням на нового власника обов'язків по екологічному забезпеченню довкілля. Накопичення коштів на усунення екологічних наслідків господарчої діяльності вугільних підприємств після їх ліквідації можна здійснити за рахунок сплати зборів, що надходять від еколого-економічного оподаткування надрокористувачів за умов розширення її бази.

Еколого-економічне оподаткування охоплює збори за спеціальне використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Згідно з сучасними технологічними можливостями видобуток вугілля підземним засобом супроводжується вийманням вміщуючих порід та відкачкою пластових

⁹ Алексеев А.Д., Анциферов А.В., Пятипенко Е.И. и др. Указ. соч. – 479 с.

¹⁰ Там само.

вод, що не мають корисної цінності. Плата за користування надрами при видобутку вугілля дорівнює 0,27 грн./т¹¹. Порода та шахтна вода відносяться до відходів підприємства зі сплатою відповідного екологічного податку (порода — 0,03 грн./т, шахтна вода — в залежності від її хімічного складу при скиді у природні або технологічні стоки). Так шахта ім. В.М. Бажанова, ПП “Макіїввугілля” щорічно видобуває понад 1 млн. т вугілля і сплачує при цьому 270 тис. грн. збору за використання природних ресурсів. Загальна сума збору за забруднення довкілля дорівнює понад 83300 грн./рік, що складає: забруднення атмосфери метаном — 21500 грн./рік; скид шахтних вод — 7300 грн./рік; розміщення породи в териконі — 54500 грн./рік. Загальне еколого-економічне оподаткування становить 353 тис. грн./рік.

Видобуток вугілля в загальному плані супроводжується підривними роботами, що вміщують період, оскільки товщина самого пласту дорівнює порядку 1 м (розробляються механізованим засобом пласти від 0,7 метрів і вище), а сучасна техніка здійснює видобуток вугілля з більшою потужністю, котра перевищує 1 м. Таким чином з технологічної точки зору має місце і видобуток пустої породи.

Шахтна вода, з одного боку, відноситься до природних ресурсів, а з другого — супутній компонент видобутку вугілля, тому забруднення довкілля здійснюється шляхом її транспортування на поверхню землі і зливу у шахтні відстійники. Шахтна вода — це розчинені сольові суміші та мікроелементи, що значно перевищують норми граничнодопустимих концентрацій.

Це ж стосується і газу метану, який генетично пов'язаний з вугіллям і для умов Донецького вугільного басейну в 1 тонні вугілля міститься до 40 м³ метану. Видобуток метану газовими компаніями в Україні супроводжується сплатою за використання надр у розмірі 0,67 грн. за 1000 м³. В Донбасі лише шахта ім. Засядька ГПО “Донецьквугілля” використовує, за допомогою спеціальної технології, газ вугільних пластів в якості автомобільного пального.

Тому розширення бази еколого-економічного оподаткування може бути здійснено за рахунок прирівнювання виїмання з надр пустої породи, метану та шахтної води до їх видобування з відповідною грошовою оцінкою, яка на теперішній час відсутня. Орієнтовано сплата за “видобуток” шахтної води може зрівнюватися з видобутком промислових підземних вод (розсолів), яка дорівнює 0,05 грн./т, а оплата за “видобуток” породи — 0,03 грн./т, метану — 0,67 грн. за 1000 м³.

Введення запропонованих вище додаткових еколого-економічних зборів дозволить розширити і стимулювання вугільних підприємств на розробку технологій, спрямованих на екологізацію надрокористування і зменшення впливу екологічних аспектів на довкілля, що включають: підвищення якості очищення шахтної води; розподіл пустої породи у виробленому просторі шахт без складування у відвалах на поверхні землі; раціонально і ефективно використовувати метан без викиду його у атмосферне повітря. Реалізація цих напрямків може здійснюватися за рахунок коштів, тих же самих зборів, оскільки із сплати за видобування корисних копалин 60 відсотків залишаються у обласному бюджеті (40 відсотків — до державного бюджету), а за забруднення природного середовища збір розподіляється у співвідношенні 20, 50, 30 відсотків відповідно між місцевими, обласними та державними фондами охорони навколишнього природного середовища з подальшим цільовим їх використанням на охорону довкілля.

Разом з тим, поняття відходів, як і поняття надр після виїмки вугілля вимагають більш детального розгляду. В умовах надр після виїмки шару вугілля, породи, що прилягає до виробленого простору, руйнуються гірським тиском до стану відповідного складованому у відвалах.

¹¹ Про затвердження базових нормативів плати за користування надрами для видобування корисних копалин та Порядку справляння плати за користування надрами для видобування корисних копалин: постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.1997 р. № 1014 // Офіційний вісник України. — 1997. — Число 38. — С. 8.

У табл. 1 наведені порівняльні характеристики порід на поверхні землі і у масиві надр, згідно з визначенням поняття “відходи” за ДСТУ 2195-99 “Технічний паспорт відходу”: “речовини, матеріали і предмети, які утворюються в процесі людської діяльності, не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їхній власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації, чи виділення”.

До зруйнованих порід у гірничому масиві, що відносяться до “відходів” підпадають породи у зоні найбільшого руйнування, яка за обсягом і об’ємом встановлюється нормативними методами.

Таблиця 1.

Класифікація породних відходів гірничого виробництва

№ з/п	Класифікація відходу за ДСТУ 2195-99	Ідентифікація виду відходів	
		Гірничий відвал	Надра
1.	Найменування	Порода	Порода
2.	Стан	Порушений – гірнича маса	Порушений – гірнича маса
3.	Генетичний тип	Геологічне утворення – генезис	Геологічне утворення – генезис
4.	Компонентний склад	Зцементований конгломерат	Зцементований конгломерат
5.	Процес утворення	Механічне руйнування при виїмці	Механічне руйнування гірничим тиском
6.	Виділення	Механічне транспортування з надр на земну поверхню	Відхід гірничої виробітки від місця утворення руйнованої породи
7.	Зберігання	Породні відвали	Надра землі
8.	Подальше використання	Не використовується	Не використовується
9.	Екологічна безпека	Низька (IV рівень) вплив на атмосферу та гідрогеологічний режим	Низька, вплив на гідрогеологічний режим

Сплата шахтами за ці породні “відходи” виробництва з кошторисом 0,03 грн./т може сягати значних відрахувань. Орієнтований розрахунок для шахти ім. В.М. Бажанова сягає понад 1,5 млн./грн. за рік¹².

Система управління охороною навколишнього середовища при екологізації надрокористування повинна втілювати основні положення ДСТУ ISO 1400-97 “Системи управління навколишнім середовищем”:

1. Формування екологічної політики, в якій декларуються наміри і принципи її загальних екологічних характеристик і яка створює основу діяльності її екологічних цілей і завдань відповідно до етапів життєдіяльності підприємств в тому числі і при їх ліквідації;

2. Планування здійснення екологічної політики з урахуванням ідентифікації екологічних аспектів і оцінювання пов’язаних з ними впливів на навколишнє середовище, правових вимог внутрішніх і зовнішніх критеріїв ефективності функціонування екологічних цілей та завдань, планів та програм управління навколишнім середовищем;

¹² Маевская Н.В. Геомеханические процессы в системе управления экологизацией недропользования // Проблемы гірського тиску. Збірник наукових праць ДонНТУ. – 2004. – № 11. – С. 208-229.

3. Впровадження створення можливостей та засобів забезпечення для здійснення своєї екологічної політики, її цілей та завдань;
4. Оцінювання працездатності системи через моніторинг і вимірювання екологічних характеристик, та аудит системи управління;
5. Аналіз та вдосконалення системи управління навколишнім середовищем.

Основою розробки системи управління навколишнім середовищем може стати екологічний паспорт підприємства, до якого входять обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, заходи по охороні довкілля та котрий ведеться за єдиним порядком.

Проект системи управління екологізації надрокористування повинен бути невід'ємною частиною переліку документів, що надаються на отримання ліцензії та може бути зобов'язанням надрокористувача перед державою.

Висновки:

1. Встановлено, що комплексний негативний екологічний вплив вугледобувних підприємств на навколишнє природне середовище вимагає комплексу механізмів державного управління, включаючого правові та економічні обмеження спрямовані на екологізацію надрокористування.
2. Визначені юридичне—задовольняючі поняття “охорона надр” та “екологізація надрокористування”, які аргументовані включенням механізмів попередження правопорушень надрокористувачами сформованих природно-технічних геосистем, що дозволяє поєднати причинно-спричинені та причинно-насталі негативні екологічні наслідки антропогенної діяльності.
3. Обґрунтовано, що усунення екологічних наслідків діяльності вугледобувних підприємств при їх ліквідації повинні здійснюватися із цілеспрямованих коштів екологічного фонду з розширенням бази зборів за використання природних ресурсів та забруднення довкілля.
4. Система управління охороною навколишнього середовища вугільного підприємства повинна включити теперішній та майбутній стан довкілля включно до ліквідації шахти і входить до переліку документів на надання спеціальних дозволів (ліцензій) на користування надрами.

*Стаття рекомендована до друку
кафедрою екології та безпеки життєдіяльності
Макіївського економіко-гуманітарного інституту
(протокол № 2 від 4 лютого 2005 року)*

